

Poder i corrupció política: El procés de les Coves de Vinromà, del 1617

Vicent Josep Escartí
Universitat de València /IIFV

1. Els processos judicials, una font d'informació

La literatura processal és riquíssima per a l'historiador –i també per a l'historiador de la llengua i de la cultura– i sempre ens ofereix dades de primera mà. És el testimoni més pròxim a com devien parlar i entendre les coses les gents del passat, perquè allà els trobem expressant-se en primera persona i només tenen el filtre, relativament lleuger, dels escrivans, que recollien la informació i la posaven sobre el paper perquè, entre altres coses, molts dels qui declaraven en els processos –com és el cas del que ara ens ocuparà– no sabien ni tan sols escriure el seu nom i signaven amb una simple creu, com era quasi normal, entre la població medieval i de l'edat moderna. Amb tot, aquelles paraules són, en molts aspectes, més pròximes a la realitat –a les realitats– que no la literatura de ficció, o la literatura didàctica o qualsevol altre escrit on l'autor es manifesta creant –o recreant– uns determinats personatges, amb la finalitat que siga: recullen fragment de les vides reals que, en la seua major part, corresponen a personatges que no tenien veu en la història i, encara, sovint foren part de grups marginals –si ens enfrontem a processos contra heretges, moriscos, sodomites, prostitutes, bandolers, esclaus, etc.

La productivitat que poden oferir aquest tipus de documents ja quedava ressaltada per un treball que va estar pioner en l'àmbit de les terres de parla catalana. Així, el 1905-1906, l'erudit historiador Joaquim Miret i Sans va publicar els seus dos volums titulats *Sempre han tingut bec els oques* (Miret i Sans 1905-1906) –que ell mateix sembla que es va autofinçar, ja que el tema era tan arriscat en la benpensant societat del moment, que el seu llibre, malgrat que acabaria sent considerat un estudi de referència amb el temps, en el seu moment va ser considerat escandalós. S'ocupava, allà, d'aquelles parts de la societat que el sistema social del temps de Miret no podia acceptar. I així, desfilaven per les seues pàgines lladres, corruptes, sodomites, agressors sexuals, bisbes luxuriosos, etc. La qual cosa provocava l'escàndol entre els lectors, i aconseguint que el llibre fos relegat a l'*infern* de moltes biblioteques. Ara bé: una prova de l'interès inequívoc d'aquell estudi pioner, és que dels documents d'arxiu que rescatava l'autor en data tan primerenca, diferents autors, dècades després, van realitzar monografies específiques que també s'inscriuen en la línia del que podríem denominar l'estudi de la mentalitat i els comportaments dels marges de la societat, a partir de documents processals en molts casos: s'elaboraven, així, biografies marginals en la història. Com ha estat el cas de Jaume Riera i Sans, que va publicar, el 1973, *El cavaller i l'alcajota: un procés medieval a Barcelona* (Riera, 1973); el de Joan Antoni Rabella i Ribas, que el 1998 va treure a la llum *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV* (Rabella); i el de Ramon Rosselló, que ha publicat, el 2003, el volum *Procés contra Ponç Hug, comte d'Empúries, per pecat de sodomia* (Rosselló). En tots tres casos, a partir de documentació exhumada per Miret i Sans. I no sols això, sinó que l'interès per aquell tipus de materials es pot encara detectar en el fet que el treball pioner de Joaquim Miret, ha estat adaptat a la llengua actual per Alba Dedeu i amb introducció d'Enric Pujol s'ha reeditat, recentment (Miret i Sans 2013).

Però en el segle que separa l'edició primera de Miret i Sans i la seua reedició, a més dels tres treballs ja esmentats, és cert que s'han publicat també altres estudis en aquella

mateixa línia, tot i que de característiques diferents. Així, referenciem ara, sense ànim d'exhaustivitat, i de l'àmbit estrictament valencià que ara ens ocupa, alguns estudis que poden resultar significatius per al nostre intent, ara, en tant que han pres com a base del treball l'edició de processos i han extret dades ben sucoses. Entre els més destacables, enumerem els següents, que sens dubte s'inspiraven en la llavors tan de moda *història de les mentalitats*, encapçalada per investigadors francesos de la talla de G. Duby i Ph. Ariès: Carrasco, el 1986, sobre els sodomites valencians, basat en els processos de la Inquisició per reprimir l'homosexualitat; Rubio Velael 1988, que treballà un procés on apareix bona part de la població d'una comunitat rural valenciana del segle XIV -Sueca-; Fresquet, el 1997, amb l'edició i l'estudi lingüístic dels processos criminals conservats d'Albalat de la Ribera, una comunitat rural, també, però ja dels segles XVI i XVII; els més recents treballs de Toldrà (2011a, 2011b, 2012, 2017a, 2017b, 2018), sobre diferents aspectes relacionats amb la religiositat i el sexe i, especialment, sobre les dones, basat, sovint, en les dades que apareixen en els processos inquisitorials conservats a l'Arxiu de la Universitat de València; o el volum ja citat de Riera i Sans (2014), amb una col·lecció de fragments de processos sobre els sodomites catalans. També, i en aquesta mateixa línia, ens cal reportar ara el volum del 2014, de Carlos López Rodríguez, que conté la transcripció d'alguns processos amb clares motivacions sexuals, conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ss. XIII-XV). Finalment, citarem nostre treball *El procés de les Coves de Vinromà*, (2018), de recentíssima aparició, que conté la transcripció del procés del 1617, que ara ens ocupa ací, i que va afectar la pràctica totalitat d'aquella població situada a la zona de Castelló, i que, com veurem, no només presenta un gran interès per a l'estudi dels grups de poder en la societat rural valenciana del moment, sinó que aporta dades sobre la cultura popular -festes i tradicions locals- o, encara, sobre la història de la llengua. Finalment, esmentarem ací el monogràfic coordinat per Josep Capdeferro -ara en premsa- que es publicarà a finals del 2018 a la revista *Scripta*, de la Universitat de València, on es contenen diferents aportacions basades en literatura processal. De vegades, tota aquesta literatura ve a complementar perfectament el que podem trobar en àmbits més privats, com ara el dels escrits memorialístics que se'ns han conservat en terres valencianes (Escartí 2010).

Els processos, que ens han arribat en diferents arxius –des dels locals als dipòsits que contenen materials de tot el país, com ara el de l'Arxiu del Regne de València, el de la Inquisició (a l'Archivo Histórico Nacional), o als arxius familiars nobiliaris, on també se'n conserven i, igualment, als arxius eclesiàstics– són joies que ens permeten i ens permetran saber més del nostre passat. Són documents excepcionals que cal conservar, editar i estudiar perquè, sempre, ens aporten un doll d'informació riquíssim que rarament podrem trobar en altres llocs. Durant el segle XX, els treballs que s'han apropiat a aquell tipus de documentació han anat *in crescendo* amb el pas dels anys, però és tanta la documentació conservada susceptible de ser analitzada des de múltiples òptiques, que encara ens reclama una major atenció. A comentar algunes dades que es poden extraure d'un d'aquets documents, dediquem, ara, aquest treball.

El procés, com veurem, degué commocionar durant mesos –i potser, anys– la societat de les Coves de Vinromà, i el fet que se'ns haja conservat és tot un privilegi. Entre altres coses perquè els personatges que apareixen als papers són els habitants d'una localitat petita, del nord de les terres valencianes, i on, gràcies a aquest document, una part d'ells -els qui es trobaven més o menys vinculats al poder municipal o l'exercien directament-, deixen de ser anònims i passen a tenir un nom propi; però, a més, aquells homes i aquelles dones –no en declara cap, de dona, però n'apareixen citades algunes–, passen a tenir una veu diferenciada i ens parlen amb claredat, tant si diuen la veritat com si tracten d'esquivar les penes per accions mal fetes i, en el fons,

menteixen o fan com que no saben de què se'ls acusa. Perquè, en el fons de tot -i per això hi ha el judici-, el que hi ha és una manifesta corrupció del sistema polític local, en mans d'un determinat grup de poder -segurament, un clan familiar-, al qual se li n'enfronta un altre, que vol, també, participar en aquell joc.

2. El document

El document original del procés no sabem on es troba -si no és que va desaparèixer en algun moment-, però una còpia coetània, de la mà del notari Felicià Serra, es conserva a l'Arxiu del Regne de València (*Clero*, Lligall 901, caixa 2371-2372) i va estar localitzat per l'historiador Josep Antoni Domingo, que que ens ho va comunicar amb la intenció que en féssim la transcripció, per fer-ne una edició que, en efecte, s'ha portat a termini per part de la Fundació de la Caixa Rural de les Coves. El volum ara publicat, a més del nostre estudi i la transcripció pertinent, compta amb un prefaci de M. Josep Albella i Querol i la reproducció facsímil del document. A la paginació d'aquesta publicació (Escartí 2018) ens remetrem, en citar fragments del *Procés del procurador fiscal de la visita de les Coves contra Miquel Egualada, major, y altes de dita vila*.

3. El procés per corrupció en els càrrecs públics locals de les Coves (1617-1618)

Com ja hem dit més amunt, el 1617 s'iniciava el procés que passem a comentar ací, i que conté dades ben interessants, com veurem, atés que reflexa aspectes que ens permeten conèixer la vida quotidiana del món agrari valencià del XVII i, més concretament, el funcionament intern de l'administració del poder en una vila com les Coves de Vinromà, que pertanyia al senyoriu de l'ordre militar de Montesa (Díaz Manteca). El primer aspecte -i quasi que el més atractiu-, és que podem escoltar, quasi *en directe*, les veus d'un bon grapat de covarxins -els habitants de les Coves. La segona qüestió a tenir en compte és que es tracta d'un afer que involucrava bona part del poble i que afectava tothom: la corrupció de les instàncies públiques, controlades per una sèrie de persones que sembla que obraven més en benefici propi que de la comunitat a la qual representaven i a qui havien de regir. I, finalment, perquè apareixen el que segurament són uns dels primers testimonis escrits -si no són els primers- sobre la festa major de les Coves de Vinromà, a la Mare de Déu d'Agost. Encara, tot això, en una bella llengua, rica i plena d'expressions acolorides. Però també resulta d'interès, aquest document, perquè pot col·laborar en certa mesura a omplir el buit que remarcava el ja esmentat Díaz Manteca (148), el qual, en redactar el seu volum d'història de les Coves, afirmava que “ens ha resultat difícil reunir referències històriques sobre les Coves, relatives al segle XVII”. Però, anem per parts.

El procés es va fer contra Miquel Egualada, Dionís Miralles, Antoni Girona, Pere Vaquer, major, i Agustí Ciurana, i va ser portat endavant per un procurador fiscal, Domènec Miquel, assistit per un assessor, el doctor Guillem Bertomeu Sànciz, i per un escrivà, el notari Antoni Grifó. Segons es dedueix de les informacions que s'hi contenen, sembla que va ser iniciat per Pere Vaquer, menor -és a dir, *el més jove*, i possiblement, fill de l'anterior del mateix nom suara esmentat, o parent molt pròxim- i per altres veïns de les Coves que no estaven d'acord en com es governava la vila per part dels primers, dels quals es diu que “estan apoderats del govern de la present vila y fan lo que·ls par” -en paraules de Miquel Boix, llaurador de les Coves (73). En altres paraules, Pere Vaquer, menor, i altres veïns seus denunciaren els regidors de la vila per prevaricació. Això va provocar que es personassen a les Coves els ja esmentats procurador fiscal, el seu assessor i l'escrivà, i començassen a rebre informacions dels acusats, dels acusadors i dels testimonis d'alguns dels fets que es denunciaven i d'altres que anaven eixint conforme avançava la causa.

El procés va començar el, de fet, el 27 de setembre de 1617, quan foren interrogats Jaume Munyós, llaurador i justícia de la vila, de 46 anys; Pere Vaquer, major de dies, jurat en cap, de 52 o 53 anys; Guillem Vaquer, llaurador i jurat segon, de 43 anys; i Agustí Ciurana, llaurador i síndic de la vila, de 50 anys. És a dir, pràcticament, els qui regien el govern municipal. Se'ls preguntava per què havien convocat consell general sense demanar parer al procurador general del senyor comanador –a la qual cosa contesten que no és costum de la vila, demanar aquella llicència, i que, a més, tenien el parer dels seus advocats de Sant Mateu, als quals havien consultat abans– i, també, se'ls interroga sobre si acostumen reunir-se en privat, per prendre determinacions particulars –a la qual cosa responen que no.

En aquestes primeres declaracions se'ns van donant dades que són del tot valuoses per a nosaltres: Munyós opina que Pere Vaquer, major de dies, “és un home curiós” (57) –és a dir, que té bona cura de les coses que fa. El mateix Pere Vaquer, major de dies, jurat en cap, ens informa de la seua reincidència en ocupar càrrecs en el govern municipal. És jurat major d'aquell any i “també ho és estat cinch o sis vegades” (59). I així, afegeix que “té experiència del que ha de fer y evitar que no s murmure en lo poble, de què es tracten les coses a rahó” (59), tot justificant la seua actuació, en convocar consell general. També aquest mateix testimoni ens informa per què, en acudir Pere Vaquer, menor, al consell convocat, se'l va fer fora: “perquè havien de tractar cosses tocants al dit Pere Vaquer y que aquell acudix a hon stà lo dit procurador general del poble, a hon també acudix sa muller a servir-lo. Y que també és hu dels requestants de la visita (...). Y perquè sempre que y à conçell, ell és causa de reboldre” (60). Els governants no confiaven en el Vaquer menor per la seua proximitat al procurador general i aprofiten els deutes que té amb el consell –com sabrem després– i el fet que és procliu a enfrontar-se i armar gresca en els consells, per fer-lo fora. Però, sobretot, allò que degué pesar-hi fou el fet que els del govern local sabien que ell “volia que portassen jutges contadors de fora de la vila, perquè vessen los llibres de comptes” (61), com diu el Vaquer major.

Més concís i més breu en les declaracions serà Guillem Vaquer, llaurador i jurat segon –i, sense dubte, també parent dels dos Vaquers ja esmentats–, que dona mostres de no saber massa de què va tot allò, fins al punt que, en ser interrogat sobre per què es va fer fora del consell al Vaquer disconforme amb el govern, assenyala que “no sabia cosa alguna de si el devien de fer exir del dit conçell o no, fins que hohí al justícia de la present vila que li digués que se n'hixqués” (63). Tampoc sabia que es tractava d'un consell general, sinó que pensava que era una junta (62).

Molt més assabentat de tot sembla el síndic Agustí Ciurana, el qual ens diu que no hi hagué cap conciliàbul per convocar el consell general, sinó que avisaren anant a casa de Dionís Miralles, llaurador i conseller de la vila, a casa de Tomàs Calduch, notari i escrivà dels jurats, i a casa de Guillem Vaquer, jurat segon, “lo qual estava aparellant per a anar a moldre al riu de la Sénia” (64) –un detall que dona, potser, per justificar per què aquell no sabia si es tractava d'un consell general o d'una junta, atès que es trobava immers en els preparatius d'un viatge de treball, i, encara, afegeix que “si ell no entengué, que no tenen la culpa los que lo y digueren” (65).

El 15 d'octubre següent, es reiniciaren els interrogatoris. En aquesta ocasió, les respostes a les qüestions plantejades als “testimonis per via d'informació”, ja són molt més sucoses i a poc a poc ens van fent entrar en matèria.

Així, Antoni Godes, llaurador de 33 anys, en ser interrogat, és el primer que donarà la imatge d'un govern municipal corrupte que es manté al llarg d'altres intervencions posteriors: “estan apoderats del conçell y de les coses del la vila Miquel Igualada, Dionís Miralles, Pere Vaquer, major, Antoni Girona, Augustí Ciurana y Antoni Iranço,

y estos fan lo que els par, encara que no sia convenient al beneffici de la vila; y, algunes vegades, contra lo que determina lo conçell. Y que açò és públich y notori en la present vila, y que algunes vegades, per dita rahó han causat molt gran scàndol y a pique se perdés lo poble” (67). I comença a donar una sèrie d'exemples que seran corroborats en molts casos per altres testimonis. Tomàs Calduch, peraire, que exercia de pesador en l'any anterior, tot i haver estat determinat pel consell que deixàs el càrrec, va ser mantingut (67-68). Josep Vera, ferrer i pesador de la farina, no admetia pagaments en menut, i només venia farina als qui pagaven en plata. I Godes afirma: “Y públicament se dix que lo dit Pere Vaquer ho feia per aprofitar-se ell de la plata, prefferint al beneffici públich y a la commoditat dels pobres sa commoditat pròpia, lo que donà ocasió a molt gran scàndol y que·s perdera la vila, perquè la gent s'escandalizà molt de veure una crueldad tant gran” (68). És interessant veure com equipara el “benefici públich” a la “commoditat dls pobres”, i com això es contraposa a la “commoditat pròpia”, cosa que ocasionà “molt gran scàndol”. També indica com Tomàs Calduch, notari, no hauria actuat correctament en un aldarull –“ab veus altes y cridant lo tractaren mal”– entre Dionís Miralles, Pere Vaquer, major, i el Vaquer menor, en un consell general on “s'escandalizà molt y stiguieren a pique de venir a les mans” (68-69). De la mateixa manera, Antoni Godes critica Dionís Miralles per haver portat a predicar al poble fra Jacint Villar “de la orde de Predicadors, parent de sa muller”, contra la voluntat del rector de la parròquia, que no l'hostatjà a sa casa, com era costum, sinó que el frare residí en casa del Tomàs Calduch, notari i jurat d'aquell any. I Godes encara deixa anar: “A lo que·s creu, a gastos de la vila” (68-69). Igualment, ataca Miquel Igualada i Miquel Puig, per irregularitats en l'adjudicació de la fleca i la taverna, cosa que va provocar que “algunes persones pobres, públicament feren queixa de lo mal que havien fet de no arrendar la fleca y la taverna”. En aquell cas, “vent lo conçell la justa queixa, determinaren que s'arrendàs” (69). Finalment, el testimoni esmenta un dels abusos de poder que sembla que més indignaren la població: “essent la festa principal de la present vila de les Coves la festivitat de la Assumptió de nostra Senyora, que és a quinze de agost, en lo qual dia tots los anys fan festa de córrer joyes, corro de bous y sons; y en lo present any, inseguint lo que tots temps se [ha] hacostumat, lo conçell determinà se fes dita festa ab la solemnitat acostumada. Y així en la sglésia com per alegria y regozijo del poble. Y lo dit Pere Vaquer, major, segons se dix públicament, per sos intents particular[s], estant esperant lo poble les dites festes, ell manà que no·s fesen. De què lo poble s'escandalizà molt, vent tant gran novetat” (69-70). Impedir la celebració popular de les festes patronals degué ser un dels punts determinants perquè una bona part dels covarxins es posassen en contra d'aquells governants corruptes.

Els testimonis de Gaspar Martí, corder, de 50 anys; Miquel Boix, llaurador de 34 anys; i Joan Godes, llaurador també, de 25 anys, recollits el mateix dia, insisteixen en els punts ja esmentats per Antoni Godes, i aporten, si de cas, alguns detalls més. A destacar, com Gaspar Martí assenyala que “està en veritat que los dits Igualada, Miralles, Girona, Vaquer y Ciurana se junten moltes vegades en casa de dit Igualada y molts murmuren de què allí es junten per a determinar algunes cosses de la vila, sens donar-ne rahó al conçell. Y que no són cosses benefficioses a la vila” (72), o com Miquel Boix indica un dels punts claus de la qüestió: “ha hoÿt dir públicament que la vila estava avançada y, des que los dits tenen la mà en lo govern, està molt carregada y perduda, y murmura la gent de què ells se n'aproffiten y que per ço no volen donar loch de què·s faça la visita” (73). És a dir: els comptes de la vila no estan clars i els regidors és per això que s'oposen a una visita –una inspecció, una auditoria externa, en diríem ara. Miquel Godes, encara, afegeix que “lo poble està molt descontent del govern dels desús dits y, com tenen hazienda, los pobres no·ls gozen contradir” (76).

L'endemà, dia 16 d'octubre, foren interrogats Jeroni Boix, llaurador de 50 anys, que sembla que testifica en dos moments diferents, i Pere Joan Esbrí, també llaurador i de 31 anys. Tos dos insistiran en algunes de les qüestions ja esmentades suara (76-81), i es pot destacar com Jeroni Boix afirma que “públicament se murmura de què los dits insistixquen en què no·s faça visita y que no·[s] veyen los libres, lo que lo poble té a molt mal senyal. Y també ha hoÿt dir públicament que, en casa de Miquel Igualada, los dits fan fer juntes per als negocis de la vila y la gent ho murmura” (77); i, en una segona intervenció, apunta noves dades sobre un detall que serà Pere Joan Ebrí el primer a assenyalar-lo: hi ha una enemistat —“encontres particulars que han tengut”, en diu Ebrí (79)— entre els governants i Llätzer Vaquer —al qual el feren revocar el nomenament de la batlia a canvi de pagar certes quantitats a Francesc Ebrí, batle de la vila que residia a Tortosa. Els esmentats Jeroni i Pere Joan anaren, amb Pere Villarroya, a la ciutat catalana acompanyant “don Melchior Sisternes, advocat de la Real Audiència de València”, quan aquell “pasà a Tortosa” (80).

Un dia després, el 17 d'octubre, declararan Guillem Puig, llaurador de 47 anys; el ja esmentat Pere Villarroya, també llaurador i de 40 anys; i Josep de Vera, llaurador de 60 anys. Aquests solament insisteixen breument en detalls que ja han comentat altres. Val a dir que, mentre el segon no passa de confirmar que determinats homes “estan apoderats del govern” (86) i esmenta un parell de casos ja vistos i el de les festes de la Mare de Déu d'Agost, el primer és molt més explícit en les seues declaracions. De fet, a més dels exemples ja citats més amunt i que sembla que repeteixen tots, seguint un mateix model, afegeix dades al cas de Llätzer Vaquer. Així, diu que, en demanar-li a Francesc Ebrí —en el viatge a Tortosa, que ara ens informa que va ser per la quaresma passada—, que no destituesca del càrrec a Llätzer, el batle els respon que ja no pot fer res i que, per destituir-lo, cobrarà “los salaris arressegats que li devia lo senyor comanador major”; a la qual cosa sembla que els partidaris del Vaquer li indiquen que “podria ser que ab asienda de la vila li volguessen assegurar los dits salaris”. El batle —que no es mostra escrupolós amb l'origen dels diners— els respon: “que no se li donava res, que hixquessen de honsevulla, sols li pagassen” (83-84). Guillem Puig també insisteix en com el grup d'acusats es reuneixen per prendre acords en casa de Miquel Igualada i com, quan van al consell general, “ya tenen les coses ormejades, de manera que·s fa lo que ells volen” (84). Encara, indica un enfrontament per precedències de protocol, en missa, entre Llätzer Vaquer i els del govern municipal que, “per rancors particulars lo han perseguit” (82).

El 19 d'octubre serà el torn de les declaracions dels llauradors Pere Ripollés, de 28 anys, i Sebastià Blasco, de 42. Tots dos esmentaran qüestions ja vistes abans, però aportaran algunes valoracions interessants. Així, Ripollés no s'està de dir que “la gent se afligia, portant menuts no li volguessen donar farina. Totes les quals coses han scandalizat notablement aquesta vila y públicament se ha dit y diu que la tenen perduda, perquè avans solia estar molt avansada y que tenia més de cent caffços de forment per a prestar als vehins per a sembrar, y ara està molt arrohinada y carregada. Y públicament se murmura de què, per haver-se'n entrat en sa administració, els propis rebugen de donar los libres dels comptes” (87-88). A més, indica en quina cerimònia es va produir l'enfrontament entre Llätzer Vaquer i els del govern (87-88). Blasco, per la seua banda, sentència, en parlar dels acusats: “estan tan apoderats per ser, com són, més poderossos y rics, que ningú els goza contradir, perquè no·ls emprenguen a perseguir, com ho han fet a Làzer Vaquer, lochtinent de bal·le de la present vila; y, així mateix, als que han requestat la visita” (90).

Una setmana després, el 26 d'octubre, continuaren de nou els interrogatoris. En aquest cas serà el torn de Jaume Vaquer, sastre de 49 anys, que incideix en aspectes que

ja ens són coneguts, però que afirma, en referir-se als cinc acusats, que “si algú els contradiu en alguna ocasió, lo emprenen a perseguir, ab lo poder y mando que tenen, per repartir-se entre aquells los officis de la vila” (91); o com, en criticar el que va passar en les festes d'agost, “tots atribueixen lo fer les dites coses a dites cinch persones, que, si ells no volguessen, no·s faria així” (92).

Aquell dia ja no s'interrogà a ningú més, però dos dies després, el 28 d'octubre, començaran les confessions d'ofici, fetes pels acusats. El primer serà Miquel Igualada, que fins ara se'ns ha presentat com el propietari de la casa on es reunien els del govern, per prendre acords a favor dels seus interessos particulars. Aquest llaurador de 76 anys, en ser preguntat per la situació econòmica de la població, assenyala “que anys pasats la dita vila de les Coves estava més acomodada que ara y que tenia forment per a repartir, propi del comú de la vila, més de huytanta caffços; y també ara, encara que no·n té tant com solia, repartixen del que tenen” (94). Confirma que han “repeitat” –és adir, han augmentat els impostos dels habitants de les Coves– i que, malgrat això, hi ha menys diners a les arques municipals, perquè han hagut de “mantenir la gent en ses necessitats”, a més de carregar alguns censals –és a dir, pagar pensions normalment dues vegades a l'any, a canvi de diners en efectiu, en determinats moments. També explica aquells censals i el seu import i, en ser preguntat si entre alguns veïns i ell es repartien els càrrecs municipals, la resposta seua és rotunda: “nega dit interrogatori” (95). Igualment, nega de manera contundent les acusacions d'estar “apoderat” del govern –juntament amb Antoni Girona, Dionís Miralles, Pere Vaquer, major, i Agustí Ciurana– i d'obrar segons la seua voluntat. També nega que es facen reunions en sa casa i d'actuar en contra del que estableix el consell general, a la qual cosa afegeix que “ha més de cinquanta anys des de el qual temps té la mà en les coses del govern de la vila” i “no és recordant se haja fet may cosa contra la determinació del conçell” (96). Tot seguit, negarà les acusacions en casos concrets de persones beneficiàries d'alguns nomenaments fets pel govern municipal i, en arribar al cas de les festes d'agost, indica que “no sab ell, confessant, per què dexaren de fer les dites festes, sinó que ha entés que fonch per temor [a] algun inconvenient, y que açò ha hoÿt dir en la vila, havent-ho demanat a alguns, meravellant-se molt com no·s feren” (97) –amb una dosi de cinisme bastant remarcable. També se l'interroga sobre el cas de Llätzer Vaquer i la qüestió de les preeminències de protocol i per la seua enemistat. A la qual cosa no deixa de contestar de manera exculpatòria i, encara, reconta un episodi de la vida d'aquell Vaquer: havia estat denunciat a Almenara “perquè havia exit a uns moros al temps que·ls trahien en lo camí real, y perquè çert dia, havent tancat la vila los portals per a què la gent anàs a portar a sant Vinçent, lo dit Làzer Vaquer, ab una exada pegà al pany eo forrellat del portal per a obrir, y un home que·s trobà allí el reportà y ell parà. Y pretenia la vila que per ésser un home denunciat y de dites condicions, que no era a porpòsit per a ser bal·le” (99).

Dionís Miralles, un altre dels acusats, llaurador i de 51 anys, assenyala que ja va ser justícia de la vila “lo primer any que es casà” –feia vint-i-un anys–: “Y de sellavors ensà té notícia de les coses de la present vila de les Coves; y que la ha vista algunes vegades més alvansada y afforrada que ara y altres més carregada. Y per la ocasió per què ara està més carregada, és per la obra de la hermita de Sant Vinçent; y no està tampoch molt carregada, perquè lo que respon de censals antichs, además de cent liures que cada any respon al rey, responderà quatre-centes liures, poch més o menys” (100). Això fa referència al canvi que hem comentat més amunt, en incorporar-se la vila de les Coves, amb el Maestrat sencer, al domini de la Corona, atés que el rei havia passat a ser el Gran Mestre de l'ordre de Montesa. D'altra banda, confirma l'augment de les peites, nega els mateixos punts que ha negat qui l'ha precedit en les confessions i dóna diferents

arguments per justificar les preferències de determinats oficials de la vila. En arribar al moment d'explicar per què es prohibiren les festes d'agost, s'explica amb més detall i diu que en el consell general “molts foren de parer que no·s fessen, sinó en la sglesia, perquè, any de visita, més era per acomodar-se a Déu que no per a fer festes; però que la major part determinà que·s fessen, cometent als jurats, feren lo que els paregués” (102) – amb què tracta de llançar la culpa de l'absència de festes *civils*, és a dir, de despeses per part de la vila, al fet que haurien de passar comptes als visitadors que vindrien aquell any. Amb què els culpables, a la fi, haurien estat els qui havien denunciat i fer venir la visita... També, indica que s'haurien volgut evitar “encontres en voler precehir al justícia y als jurats dos persones que representasen al comanador” (102). Respecte als enfrontaments amb Llätzer Vaquer, no s'està de dir que “los intimà una ferma de dret y els dix que·ls faria anar a tots darrere com uns gozets” (103) –en al·lusió a una querella que suposadament els hauria posat aquell, per fer valdre els drets de la batlia. L'enfrontament amb aquell, però, des del seu punt de vista, no estaria mogut “per tenir-li rancor y enemiga per intents y causes particulars” –com diu l'interrogador (103)–; i també nega que intentassen revocar el seu nomenament de batle, pagant-li a Francesc Ebrí els salaris que se li devien.

Pere Vaquer d'en Bertomeu –que l'anomenen així, ara, segurament per no posar *major* o *major de dies* i perquè devia ser el nom popular amb què se'l coneixia–, és el següent a declarar. Jurat de la vila, argumenta que la situació dolenta de les caixes municipals és deguda al fet que “és estada ya més empenyada la present vila y per dita rahó fonch menester retachar les terres per augmentar les peytes, perquè les peytes que abans y havia ni les entrades del poble heren bastants per a pagar los càrrechs” (104). Tot seguit passa a negar totes les acusacions que se li fan –i que ja hem comentat– o diu que “no·s recorda”. En el cas de les festes, en responsabilitza de la suspensió a Joan de Fonseca, procurador general del comanador major, que es trobava a la vila, i al qual van demanar que no li donàs la precedència al batle, en la representació protocol·lària. A la qual cosa no va accedir, per no molestar-lo. Però afegeix, per excuplar-se, també, que es feren les festes “en la sglésia y en tot lo demás, excepto les joyes” (106).

Aquell mateix dia, encara, va confessar el síndic Agustí Ciurana. Aquest culpabilitza de la manca de diners en la vila al fet de “ser los anys estèrils y curts, lo que fa que ara la vila ha de acudir als pobres ab dar-los forment, que quant hi havia bones collites no y havia necessitat de dar-los-ne tant” (108). Nega i justifica les accions de què s'acusa al govern municipal, amb arguments que ja hem vist, i també recorre a la ignorància, tot i que de seguida aporta dades que demostren que recorda molt bé, per exemple, què va passar en la celebració de les festes de la Mare de Déu d'Agost: “no sab per què es dexaren de fer. Bé sab que en la sglésia es feu cumplidament y hagué juglar y balls; y sols losorros y joyes se deixaren de fer. Y no sab per què es dexaren de fer” (110). I, en preguntar-li el per què de les més que probables enemistats dels del govern local amb Llätzer Vaquer, diu “que no sab per què ni per què no”. Però ens aporta una dada més, que fins ara no havia eixit sobre el paper: “Bé sab que ha tengut certes differències ab Igualada, per ocasió de un nét de dit Igualada, sobre uns festeigs de una neboda del dit Làzer Vaquer” (110). A tot el que ja hem vist, ens cal afegir molt probablement una oposició ferma a les relacions amoroses entre dos membres d'aquelles dues famílies enfrontades per qüestions de política local.

L'endemà, a 29 d'octubre, li tocà confessar a Antoni Girona, llaurador i que sabem per altres testimonis que havia estat el beneficiari d'algun càrrec menor, però que, ara, se'ns revela com l'home que devia controlar els deutes de la vila. De fet, se li demana que diga “quins censals són los que diu que la vila ha quitat”, i ell passa a fer-ne una relació molt detallada i, encara, afegeix que “lo concell determinà que·s fes una hermita

sots invocació del gloriós Sanct Vincent Ferrer, en la obra de la qual hi ha, fins huy, gastades, poch més o menys, huýt-centes liures o més; y no està acabada, que costarà més de mil y cinch-centes liures” (111-112). Això, al remat, seria la causa, al seu parer, per la qual la vila estava “exhausta y resagada y no tan alvansada com abans estava” (112). Val a dir que l'ermita que s'esmenta encara es conserva i en parla breument Díaz Manteca (151-152).

L'interrogatori, però, continua amb qüestions econòmiques i, després, el declarant nega el repartiment de càrrecs entre els acusats i, fins i tot, diu que “donaria de molt bona gana deu scuts que'l traguessen del consell y que no'l posen a càrrechs, perquè no tinguerá tantes canes; y no estiguera tant vell, sinó per los officis que ha regit de la present vila” (113). L'exercici de la política local li havia fet tornar els cabell blancs... però hem de recordar que Girona declara tenir 54 anys. Després continua negant o justificant les decisions dels governants de les Coves, en els casos que ja coneixem, i invoca la resposta de Joan de Fonseca –com ha fet el confessant que l'ha precedit–, en l'afer de les festes d'agost, tot fent, a més, una explicació ben detallada del protocol que s'usava, entre els batles i el municipi, en les celebracions festives.

Amb això acabarien les informacions i les confessions d'ofici recaptades pels oficials, a les Coves. Ara tocava que les instàncies competents les estudiassen i donassen el seu parer i n'emetessen un judici.

I així, amb data de 15 de desembre de l'any 1618 –és a dir, més d'un any després– Dídac Roís d'Alcayna, procurador fiscal de la Reial Audiència de València, genera un informe amb dinou punts, on argumenta que els esmentats Miquel Igualada, Dionís Miralles, Antoni Girona, Pere Vaquer, major, i Agustí Ciurana s'han apoderat del govern de les Coves, per la qual cosa els “denuncia y criminalment acusa”, per tal que siguin castigats.

El procurador fiscal comença assabentant-nos que, a partir de les informacions rebudes per Joan de Fonseca, “cavaller, procurador general de don Fernando de Borja, comanador de la encomanda major de Montesa y visitador dels propis de la vila de les Coves (...) resulten i consten les coses següents” (116). I, tot seguit, passa a fer-ne una relació que ara tractarem d'extractar.

No ens entretindrem a desglossar els divuit punts en què s'estructura la denunciació –que, d'altra banda, paguen la pena de llegir-los detalladament–, però sí que reproduïm, ara, l'últim dels apartats, on Roís d'Alcayna fa una mena de resum que justifica per què són acusats els cinc covarxins que ja coneixem: “resulta de dites informacions que per constar, com consta, que dit Miquel Igualada, Dionís Miralles, Antoni Girona, Pere Vaquer, major, y Augustí Ciurana estan apoderats del govern y concell de dita vila de les Coves y en aquella no's fa sinó lo que aquells volen; y haver cridat conçell general sens licència de dit senyor procurador general, estant en dita vila; y no haver posat en execució les determinacions conciliars, de hon se prova y veriffica dit apoderament; y haver lançat del conçell a Pere Vaquer, menor, per defensar los propis de la vila; y haver comés cloca y gabella per haver-se juntat sens licència tantes vegades en casa del dit Miquel Igualada; y haver disminuït lo patrimoni de la vila, ab sa mala administració; y sercant plets voluntaris, en los quals la dita universitat no tenia dany, prejuhi ni interés algú; han aquells encorregut en moltes y diverses penes, així corporals com pecuniàries, per furs, privilegis y premàgtiques del present regne, contra semblants delinqüents estatuïdes e ordenades” (122).

Per això, segueix Roís d'Alcayna, “com semblants crims e delictes no deguen restar sens condigne càstig (...) lo procurador fiscal de la present visita (...) constituït personalment davant la presència de vostra mercé, Joan de Fonseca, procurador general del dit senyor comanador major, *meliori modo que potest* diu que denuncia y

criminalment acusa als dits Miquel Igualada, Dionýs Miralles, Antoni Girona, Pere Vaquer, major, y Augustí Ciurana, dels desús dits crims y delictes en la present denunciació contenguts y specificats, supplicant la present denunciació, clam y criminal acusació li sia admesa, *et ea admissa*, que los dits denunciats sien presos y capturats, si haver se poran, y, si no, sia procehit contra de aquells per procés de contumàcies, segons furs e premàtiques del present regne; y que los béns mobles de aquells sien scrits y presos y ocupats, y los setis posats en mala veu; y que dits delats y denunciats sien suspesos de la administració y exerciçi dels officis de justícia, jurats, mustaçaff, conçellers y altres, fins tant abitament sia sentenciat y declarat en la present causa. Y que aquells sien condemnats en totes les penes així corporals com pecuniàries contra semblants delinqüents, *a jure, foro* y premàtiques statuhides” (122-123).

Consta també al procés que se'ns ha conservat, que aquella denunciació va ser llegida a quatre dels cinc acusats. No sabem per què no se li va llegir a Antoni Girona – que potser havia mort o s'havia donat a la fuga. Tots els implicats, com era d'esperar, negaren els càrrecs de què se'ls acusava. No sabem si se'ls va aplicar tot el rigor de la llei o no.

En qualsevol cas, les seues veus –i les dels altres pobladors de la vila de les Coves de Vinromà, representant, en aquest cas, fragments de la vida, de les biografies dels camperols valencians de començaments del Sis-cents– han arribat fins a nosaltres amb claredat. Quatre segles després, les podem escoltar a cau d'orella, parlant-nos de les seues vides, dels seus problemes amb la política local –ben semblants, per cert, als dels nostres temps– i, de retruc, ens han donat dades sobre els seus treballs, sobre l'ermita de Sant Vicent, sobre les festes a la Mare de Déu d'Agost i sobre un fum de coses més. I, en bell català. En una llengua pulcra i digna, com era habitual a les instàncies superiors valencianes –on encara tenia plena oficialitat–, i que no presenta a penes trets dialectals.

Obres citades

- Carrasco, R. *Inquisición y represión sexual en Valencia: Historia de los sodomitas (1565-1785)*. Barcelona: Laertes, 1986.
- Díaz Manteca, E. *Les Coves de Vinromà: una vila del Maestrat històric*. Castelló: Servei de Publicacions de la Diputació de Castelló, 2002.
- Escartí, V. J. "Notícia sobre la literatura memorialística al País Valencià, del segle XIV al XIX." *Manuscripts* 28 (2010): 181-205.
- . *El procés de la visita de les Coves de Vinromà (1617)*. Les Coves de Vinromà: Caixa Rural.
- Fresquet Fayos, R. *Vint processos criminals d'Albalat de la Ribera (1611-1666)*. Albalat de la Ribera: Ajuntament d'Albalat de la Ribera, 1997.
- López Rodríguez, C. *Sexe i violència en la Corona d'Aragó. Processos criminals dels segles XIII al XV*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2014.
- Miret i Sans, J. *Sempre han tingut bec les oques*. Barcelona: F. Badia, 1905-1906. 2 vols.
- . *Sempre han tingut bec les oques*. E. Pujol, intr. Barcelona: Adesiara, 2013.
- Rabella i Ribas, J. A. *Un matrimoni desavingut i un gat metzinat. Procés criminal barceloní del segle XIV*. Barcelona: Curial, 1998.
- Riera i Sans, J. *El cavaller i l'alcajota: un procés medieval a Barcelona*. Barcelona: Club editor, 1973.
- Rosselló, R. *Procés contra Ponç Hug, comte d'Empúries, per pecat de sodomia*. Palma: Lleonard Muntaner, 2003.
- Rubio Vela, A. *El procés de Sueca. La mala vida en una comunitat rural del Trecent*. Sueca: Ajuntament de Sueca, 1988.
- Toldrà, A. *En nom de Déu: La Inquisició i les seues víctimes al País Valencià*. Picanya: Edicions Bullent. 2011a.
- . *Asmodeu. Dona, dimoni i sexe en l'Edat Mitjana*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2011b.
- . *La carn. Cos i sexualitat a l'Edat Mitjana*. Barcelona: Base, 2012.
- . *Per la reixeta. Sol·licitació sexual en confessió davant la Inquisició de València, 1651-1819*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2017a.
- . *El plaer de la carn. Sexe i temperament en la cultura medieval*. València: Institució Alfons el Magnànim, 2017b.
- . *Il·luses, santes, falsàries*. Picanya: Bullent, 2018.